Panteia

Research to Progress

Research voor Beleid | EIM | NEA | IOO | Stratus | IPM

Rise and shine? De opkomst en de sociaaleconomische positie van zzp'ers in de Nederlandse economie

Position paper Panteia/EIM ten behoeve van IBO werkgroep zzp

Paul Vroonhof; Nardo de Vries

Zoetermeer, 6 februari 2015

Inhoudsopgave

1 Introductie

Achtergrond

Panteia ontving van de IBO-werkgroep zzp een brief (2 juli) met daarin een verzoek een position paper in te dienen en te presenteren waarin ingegaan wordt op vragen van de IBO-werkgroep. Dit teneinde bij te dragen aan de werkzaamheden van de werkgroep, in het bijzonder de beantwoording van de centrale vraag:

Wat is de oorzaak van de opkomst van zzp'ers in Nederland en wat zijn de gevolgen voor de economische groei, de arbeidsmarkt, de sociale zekerheid en de overheidsfinanciën en hoe kunnen aanpassingen in fiscaal, sociaal en arbeidsrechtelijk beleid mogelijke negatieve effecten wegnemen of mogelijke positieve effecten versterken?

De werkgroep heeft deze centrale vraag nader uitgewerkt in concrete onderzoeksvragen.

In ons position paper gaan we in op (clusters van) onderzoeksvragen. Gezien het feit dat ook andere organisaties input leveren voor de werkgroep, beperken we ons daarbij hoofdzakelijk tot eigen materiaal. Het betreft voornamelijk het zzp-panel en daarop gebaseerde publicaties en onderzoeksrapporten. Op de paneldata zijn enkele aanvullende analyses verricht. Verder is voor verschillende opdrachtgevers (SZW, EZ, FNV, CGB, etc.) onderzoek verricht. Aanvullend op ons eigen materiaal maken we gebruik van enkele externe bronnen.

Uit het beschikbare materiaal hebben we voor zover mogelijk een (gedeeltelijke) beantwoording van de onderzoeksvragen afgeleid. Waar dat niet mogelijk was, geven we onze – op bijna 20 jaar onderzoekservaring in dit veld gebaseerde - visie op het thema. In de antwoorden hebben we aangegeven hoe ze tot stand zijn gekomen. De vragen hebben een logische structuur die we globaal gevolgd hebben. Hoofdstuk 2 gaat in op het toenemende belang van zzp'ers. In hoofdstuk 3 volgen achtergrondkenmerken van zzp'ers, waarna in Hoofdstuk 4 hun sociaal-economische positie aan bod komt. Hoofdstuk 5 gaat specifiek in op starters in crisistijd. Hoofdstuk 6 betreft de economische rol van zzp'ers, waaronder hun bijdrage aan innovatie. Fiscaliteit en sociale zekerheid komen aan de orde in Hoofdstuk 7.

Dankwoord

De auteurs baseren zich grotendeels op het zzp-panel dat tot stand komt uit het meerjarige programmaonderzoek MKB en Ondernemerschap, gefinancierd door het Ministerie van Economische Zaken en voor bepaalde thema's ook door het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Met dank aan alle zzp'ers die deel uitmaken van het panel. Dit panel is opgezet en wordt uitgevoerd door Panteia. Veel publicaties (rapporten en wetenschappelijke artikelen) op basis van het panel zijn terug te vinden op www.ondernemerschap.nl. De data uit het zzp-panel zijn toegankelijk via DANS, http://persistent-identifier.nl/?identifier=urn:nbn:nl:ui:13-b2oc-ro.

2 Het toenemende belang van zzp'ers

Het aandeel zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) in de Nederlandse economie is de laatste jaren sterk toegenomen. Bedroeg het aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking in 2001 nog 6,4 procent, anno 2013 is dit aandeel gestegen tot 10,8 procent[1]. Het grootste deel van de zelfstandigen zonder personeel biedt voornamelijk hun eigen arbeid aan, bijvoorbeeld in de vorm van diensten (circa 78 procent). Voor ruim een op de vijf zzp'ers geldt dat zij voornamelijk de kost verdienen met de verkoop van goederen (Kösters, 2012).

2.1 Verschillende invalshoeken

Het publieke debat rond zzp'ers wordt vanuit verschillende invalshoeken aangezwengeld. Zowel vanuit een economische benadering (globalisering, groei van werkgelegenheid, houdbaarheid financiën), vanuit een beleidsjuridische invalshoek (bestaande wettelijke kaders, wettelijke kwaliteitsvereisten), als vanuit een sociologisch gezichtspunt (individualisering, sociale kwetsbaarheid, armoede) wordt het zzp-schap bestudeerd (Dekker & Stavenuiter, 2013). In principe kent elke invalshoek zijn eigen problematiek en daaraan gekoppeld ook een eigen invloedsveld en afbakening. Het wettelijke beleidskader omtrent arbeidsrecht en sociale zekerheid is op dit moment bijvoorbeeld ingericht op een onderscheid tussen zelfstandigen versus werknemers. Daarmee is het werkingsveld van de wetgeving dus groter dan de alleen de groep zzp'ers.

De nieuwe en aangepaste statistieken van het CBS bieden goede aanknopingspunten om kwantitatieve duiding te geven aan de ontwikkeling van de populatie zzp'ers in Nederland. Zij bieden echter onvoldoende aanknopingspunten om de (sociaal-economische) positie in kaart te brengen van de grootste en snelst groeiende groep, zzp'ers die voornamelijk hun eigen arbeid aanbieden. Dit position paper zoomt met name in op die groep.

2.2 Oorzaken opkomst

Een belangrijke reden voor de sterke opkomst van het zzp-schap is een culturele verandering: ondernemerschap is de laatste decennia sterk in aanzien gestegen. Het is normaal geworden om ondernemer te zijn of ondernemerschap te overwegen. Dat versterkt bovendien zichzelf: iedereen heeft tegenwoordig zzp'ers in zijn directe omgeving die daarmee een voorbeeldfunctie (kunnen) hebben (Wennekers, Meijaard, Vroonhof, & Bosma, 2005).

Zeker in de zakelijke dienstverlening, maar ook in andere sectoren, heeft de opkomst van internet en social media een grote rol gespeeld. Het is veel eenvoudiger geworden om vraag en aanbod bij elkaar te brengen. Daarmee verdwijnt ook een deel van de schaalvoordelen van grote(re) bedrijven. Sterker nog, andere trends zoals flexibilisering (individu, vraag naar diensten/producten en arbeidsmarkt), en individualisering vragen veel meer om maatwerk, wat a priori meer bij zzp´ers dan bij grote bedrijven past.

---

[1] Cijfers van CBS Statline (statline.cbs.nl), geraadpleegd op 25 augustus 2014.
http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=80150ned&D1=2-5,7&D2=0&D3=4,6,11,16,21,26,31,36,41,46,51,56,65,70&HD=140826-1541&HDR=T&STB=G1,G2

De mogelijkheid om maatwerk te leveren, te werken op de manier waarop men dat zelf wil en vooral ook om autonoom te opereren zijn doorgaans de meest genoemde startmotieven. Al moet daar aan toegevoegd worden dat vragen over het verleden kunnen leiden tot een 'roze bril' – in dit geval een positievere kijk op achtergrond en motief ten tijde van de start. Belangrijk is ook om te realiseren dat enerzijds geldt dat er zeer grote verschillen zijn tussen groepen zzp´ers (denk aan postbesteller, prostitué, vakdocent, SAP-specialist, interimmanager) en dat anderzijds ook een relatief beperkt percentage van de totale groep nog steeds een groot aantal zzp'ers betreft.

2.3 Invloedsveld beleid

Overheidsbeleid en cao-bepalingen worden doorgaans niet als reden om te starten aangegeven. In die zin is de invloed op het aantal starters dus beperkt. Indirect, bijvoorbeeld via invloed op het succes van bestaande bedrijven, kan die invloed er overigens wel zijn. Ook komt het voor dat de beslissing om te starten mede op initiatief van de werkgever plaatsvindt (die als opdrachtgever geen premies afdraagt) (Vroonhof, Tissing, Swaters, Bruins, & Davelaar, 2008).

Een voorbeeld van een uitzondering is het huidige beleid om uitkeringsgerechtigden te stimuleren om als zelfstandige actief te worden op de arbeidsmarkt. Dit lijkt redelijk goed te werken. Na de opschudding over de verrekeningen over 2007 is er weinig meer over vernomen – een goed teken. Panteia heeft in de eerste helft van 2014 onderzoek verricht voor UWV waarin gekeken is naar het samenstelling en succes van de populatie starters vanuit de WW. Daaruit komt naar voren dat starters vanuit de WW goed presteren (zie verder Hoofdstuk 7).

Een ander voorbeeld betreffen de regelingen rond om arbeidstijden. Zo is recent onderzoek verricht naar een houdbaar bedrijfs-concept in de thuiszorg (Winnubst, de Ruig, Vroonhof, van den Berg, & Bouwens, 2014). Daarbij onder andere de palliatieve zorg. Er bestaat vraag naar deze zorg, waarbij die wordt ingevuld door één persoon. Instellingen (werknemers) mogen die niet verlenen. Ook bij eigen rijders spelen de werktijden een rol.

Verder worden zzp'ers in vrijwel alle cao's uitgesloten van ESF-subsidies voor scholing.

Fiscale en sociale zekerheidselementen hebben waarschijnlijk wel substantiële invloed op het voortbestaan van zzp-ondernemingen, en op die manier op het aantal zzp'ers. Deels loopt dat via de vraag naar zzp'ers. Zzp'ers worden bijvoorbeeld ingehuurd vanwege behoefte aan flexibiliteit, lage kosten of beperkte risico's op andere aan arbeid gerelateerde kosten zoals arbeidsongeschiktheid. Overigens worden ook deskundigheid en motivatie bijvoorbeeld vaak genoemd als reden om zzp'ers in te huren (Burke, 2011).

Door ondernemersfaciliteiten is het voorts mogelijk met een relatief laag bruto inkomen te volstaan. Het ontbreken van de mogelijkheid om WW te ontvangen, zal soms mogelijk een reden zijn om niet te stoppen met de onderneming.

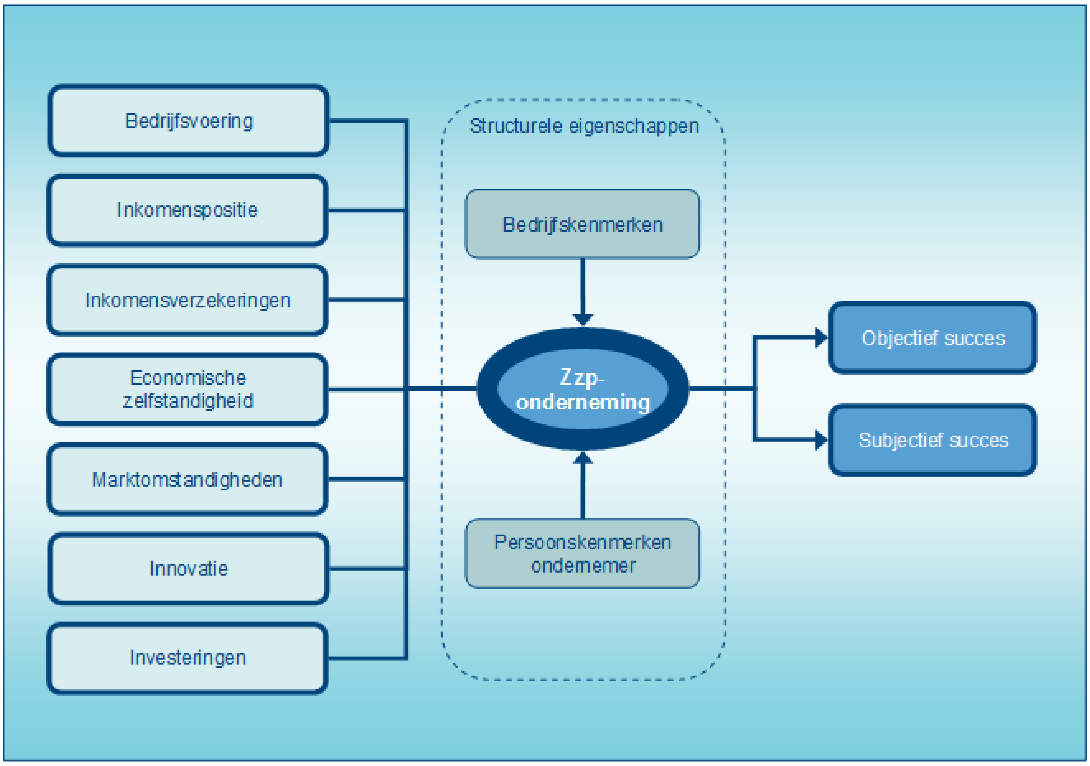
De relatieve betekenis van al deze factoren is nog niet in kaart gebracht. Duidelijk is wel dat er grote verschillen bestaan tussen beroepen en sectoren.

3 Achtergrondkenmerken van zzp'ers

3.1 Beschrijving bronmateriaal: zzp-panel

In dit *position paper* maken wij gebruik van data uit het zzp-panel om te laten zien wat de achtergrondkenmerken van zzp'ers zijn en hoe deze kenmerken zich ontwikkelen in de tijd. Veel gepresenteerde cijfers en tekstdelen zijn overgenomen uit eerdere publicaties. Meer is te vinden op www.ondernemerschap.nl. Het zzp-panel is een representatief panel voor de groep zzp'ers in Nederland. De steekproef varieert van 2.000 tot 3.000 respondenten waarmee structureel het functioneren en de continuïteit van zzp-ondernemingen in kaart wordt gebracht. Het panel loopt sinds 2010[2] en brengt twee keer per jaar allerlei relevante aspecten rond de bedrijfsvoering en de continuïteit van zzp-ondernemingen in kaart. De nadruk ligt op het bestuderen van zzp'ers vanuit een ondernemersperspectief. Het zzp-panel geeft thematisch inzicht in onder andere persoonskenmerken, bedrijfskenmerken, bedrijfsvoering en inkomen, verzekeringen, zelfstandigheid, marktomstandigheden, innovatie en investeringen en die weer gerelateerd kunnen worden aan objectief en subjectief succes (zie Figuur 3.1).

Figuur 3.1 Denkkader en opzet van het panel

Bron: Panteia

[2] Het zzp-panel wordt door Panteia/EIM uitgevoerd binnen het meerjarige programmaonderzoek MKB en ondernemerschap, gefinancierd door het Ministerie van Economische Zaken. Afhankelijk van hun informatiebehoefte over zzp'ers financiert ook het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid mee aan het zzp-panel.

Sinds 2012 bestrijkt het panel alle eenpersoonsbedrijven. Binnen het panel bestaat de mogelijkheid om een onderscheid te maken tussen zelfstandigen zonder personeel vanuit een ruime (alle eenpersoonsbedrijven) en een enge definitie (zzp'ers die voornamelijk hun eigen arbeid aanbieden). Met deze opzet is het mogelijk om de cijfers te relateren aan andere bronnen, zoals bijvoorbeeld het CBS. Vanwege de tussentijdse verbreding van de doelgroep is een vergelijking in de tijd alleen betrouwbaar voor de groep zzp'ers die voornamelijk hun eigen arbeid aanbieden (de enge definitie, zie volgende paragraaf). Zoals eerder aangemerkt, is dat de groep die het vaakst in de beleidsdiscussies terugkomt.

3.2 Gehanteerde definities

Achtergrondkenmerken en ontwikkelingen zijn alleen te schetsen voor een helder afgebakende groep. In de literatuur over zzp'ers worden echter verschillende afbakeningen gehanteerd, met als gevolg ook uiteenlopende uitkomsten. Deze verscheidenheid is mogelijk een gevolg van de diversiteit aan invalshoeken op het thema (Dekker & Stavenuiter, 2013) en mogelijk ook van de heterogeniteit binnen de groep zzp'ers (Bosch & Van Vuuren, 2010). Hoe dan ook, het creëert onduidelijkheid en vertroebelt het debat over zzp'ers.

Er bestaat enige consensus over een ruime definitie van zzp'ers: dat wil zeggen personen die betaalde werkzaamheden verrichten buiten een arbeidsovereenkomst en die dat zonder personeel doen (Aerts, 2007; Bosch & Van Vuuren, 2010). Deze brede definitie vindt zijn weerklank in officiële statistieken zoals de Enquête Beroeps-bevolking in Nederland (EBB[3], uitgevoerd door het CBS), die weer een onderdeel vormt van de internationale Labour Force Statistics (LFS, uitgevoerd door Eurostat). Met de focus op de beroepsbevolking komen er in de praktijk dan nog kleine criteria bij zoals een leeftijd tussen 15 en 65 jaar en het hebben van betaald werk van meer dan 12 uur per week. Over de zzp'ers volgens deze ruime definitie wordt het vaakst gerapporteerd, mede omdat hier relatief eenvoudig cijfers over te vinden zijn.

De ruime definitie doet echter onrecht aan de onderliggende heterogeniteit die is geconstateerd in onderzoek (OECD, 1992, pp. 155-194; Bögenhold & Fachinger, 2009; Bosch & Van Vuuren, 2010). Een bepaalde groep zelfstandige ondernemers verkoopt voornamelijk goederen. Deze zogenaamde 'klassieke' zelfstandigen voeren, weliswaar in hun eentje, een traditionele bedrijfsvorm en met (mogelijk) kapitaalinvesteringen en productievoorraad.

De sterke opkomst van zzp'ers in het eerste decennium van deze eeuw komt echter hoofdzakelijk voor rekening van zelfstandigen die vergelijkbare werkzaamheden verrichten als personen in loondienst. Dit is de enge definitie van zzp'ers en zij worden ook wel 'nieuwe' zelfstandigen genoemd. De kwalificatie nieuw heeft geen betrekking op een recent ontstaan, maar wel op de recente opmars en politieke aandacht voor zzp'ers. De belangrijkste kenmerken van nieuwe zelfstandigen zijn het ontbreken van substantiële kapitaalinvesteringen in hun bedrijf en het feit dat zij voornamelijk hun eigen arbeid aanbieden (expertise, kennis en vaardigheden). Typische voorbeelden van dit type zelfstandigen zijn de zelfstandige metselaars, kraamhulpen en ook interim-managers, coaches of communicatiedeskundigen. Het CBS telde in het derde kwartaal van 2012 ruim 590.000 zelfstandigen die

[3] In de EBB definieert het CBS een zelfstandige zonder personeel als: een persoon met als (hoofd)baan het verrichten van arbeid voor eigen rekening of risico in een eigen bedrijf of praktijk, of in een zelfstandig uitgeoefend beroep en die daarbij geen personeel in dienst heeft.

voornamelijk hun eigen arbeid aanbieden. Omgerekend is dat 78 procent van alle zelfstandigen zonder personeel en 8 procent van de werkzame beroepsbevolking. Hieronder zijn de pragmatische definities van zzp'ers en (overige) ondernemers zonder personeel weergegeven zoals gehanteerd in het zzp-panel. Deze zzp-definitie overlapt sterk met de enge definitie van zzp'ers.

Gehanteerde criteria

Ondernemers van eenpersoonsbedrijven voldoen aan de volgende criteria:

1. de ondernemer voert zelfstandig ondernemende activiteiten uit;
2. heeft geen personeel;
3. werkt minimaal 15 uur per week in de onderneming (voorheen een inschrijvingscriterium in het Basisregister Bedrijven).

Zzp'ers voldoen aan de volgende aanvullende criteria:

4. de zzp'er heeft geen compagnon (medeondernemer of meewerkende partner die vergelijkbare activiteiten uitvoert en substantieel bijdraagt);
5. verkoopt in de eerste plaats eigen arbeid, kennis, vaardigheden en geen goederen, producten of andermans diensten.

Ozp'ers zijn alle ondernemers van eenpersoonsbedrijven die geen zzp'er zijn. Zij voldoen in elk geval ook aan de criteria van ondernemers van eenpersoonsbedrijven.

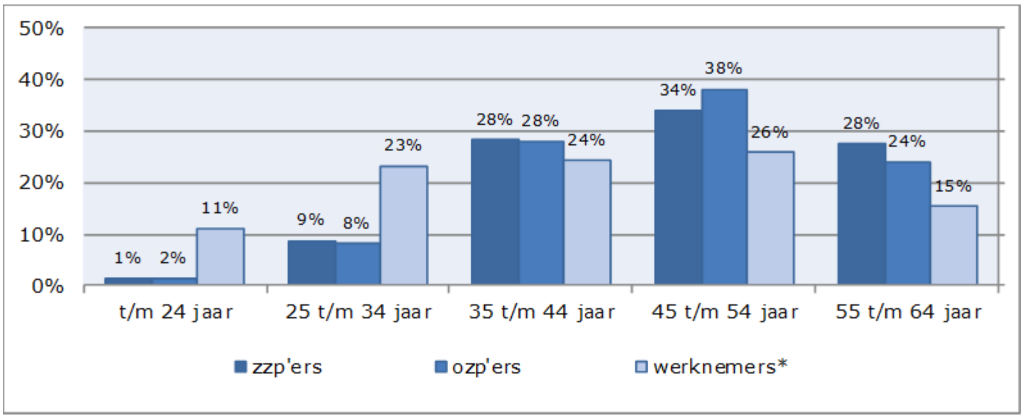
3.3 Persoonskenmerken van zzp'ers

Geslacht en leeftijd

In 2013 is 68 procent van de zzp'ers man en 32 procent vrouw.

De meerderheid van de ondernemers van eenpersoonsbedrijven is 35 tot en met 54 jaar oud (zie Figuur 3.2). Een op de tien ondernemers is jonger dan 35 jaar en een op de drie ondernemers is 55 jaar of ouder. Een vergelijking van zzp'ers en ozp'ers met werknemers is alleen mogelijk voor de groep tot 65 jaar[4]. Werknemers zijn gemiddeld duidelijk jonger dan zzp'ers en ozp'ers.

Figuur 3.2 Leeftijdsopbouw van zzp'ers, ozp'ers en werknemers tot 65 jaar

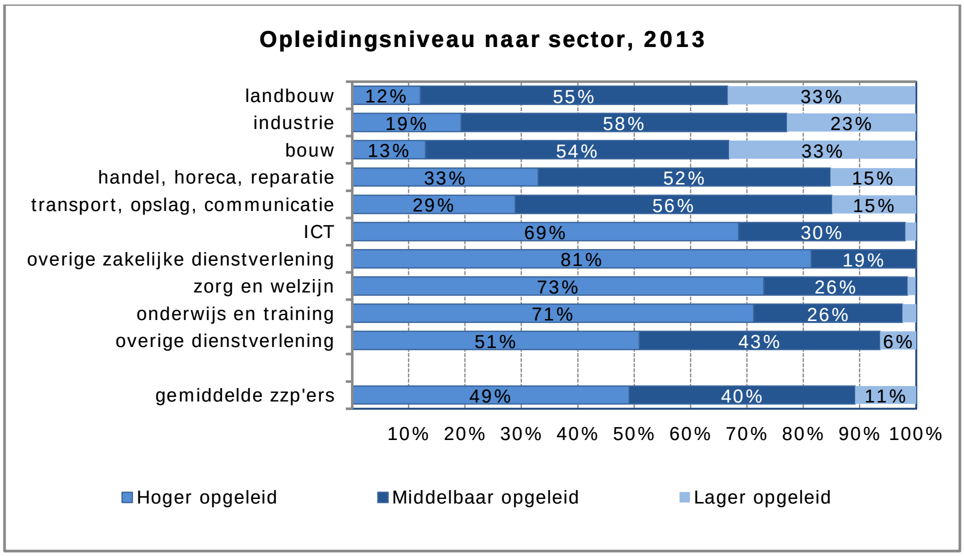
*Bron: Panteia, zzp-panel 2013. * CBS Statline, tweede kwartaal 2013.*

[4] 7% van de ondernemers van eenpersoonsbedrijven is 65 jaar of ouder.

Opleidingsniveau

Bijna de helft van de ondernemers van eenpersoonsbedrijven is hoger opgeleid (zie Figuur 3.3). Onder de ozp'ers zijn minder hoger opgeleiden dan onder zzp'ers. Ozp'ers hebben vaker een middelbare opleiding (44%) of lagere opleiding (23%) achter de rug. Er is sprake van grote verschillen in opleidingsniveau tussen de sectoren. In de dienstverlenende sectoren is een groot deel van de zzp'ers hoger opgeleid. In de ICT, overige zakelijke dienstverlening, zorg en welzijn, onderwijs en training en de overige dienstverlening komen maar kleine percentages laagopgeleide zzp'ers voor. In landbouw, industrie en bouw is dat aanzienlijk groter.

Figuur 3.3 Opleidingsniveau van de ondernemer (zzp'ers en ozp'ers) (2013, in %)

Bron: Panteia, zzp-panel 2013.

Arbeidsmarktpositie voor de start als zelfstandige

Voordat zij van start gingen met hun onderneming, waren verreweg de meeste zzp'ers in loondienst. Zoals af te lezen is in Tabel 3.1, betreft het ongeveer 80 procent van de zzp'ers. Globaal even grote groepen (rond 5 de procent) waren voor de start werkgever, werkloos, scholier/student of 'anders' (bijvoorbeeld huisvrouw of huisman, ondernemer of partner in een andere onderneming).

Tabel 3.1 Arbeidsmarktpositie zzp'ers voor de start 2010-2013 (in procenten)

Voormalige arbeidsmarktpositie	***2010***	***2011***	***2012***	***2013***
werknemer	80,7	79,7	78,5	78,6
werkgever	4,5	5,9	5,4	5,5
werkloos	6,3	4,9	6,2	5,3
scholier/student	3,6	5,0	6,2	6,6
anders	4,8	4,4	3,7	4,0
totaal	100,0	100,0	100,0	100,0

Bron: Panteia, zzp-panel

Noot: de vraag is, onafhankelijk van startjaar, gesteld aan alle zzp'ers in het panel in het genoemde jaar

3.4 Kenmerken van de bedrijfsvoering van zzp-ondernemingen

Sector

De sector waarin zzp'ers volgens hun inschrijving in het Basisregister Bedrijven actief zijn, staat weergegeven in Tabel 3.2. De meeste zzp'ers zijn actief in de dienstverlenende sectoren. Het grootste deel is actief in de overige dienstverlening, gevolgd door de overige zakelijke dienstverlening en de bouw.

Tabel 3.2 Sector van de zzp-onderneming (%)

Sector	***%***
landbouw	1
industrie	3
bouw	15
handel horeca, reparatie	9
transport, opslag, communicatie	5
ICT	5
overige zakelijke dienstverlening	16
zorg en welzijn	6
onderwijs en training	5
overige dienstverlening	34
totaal	100

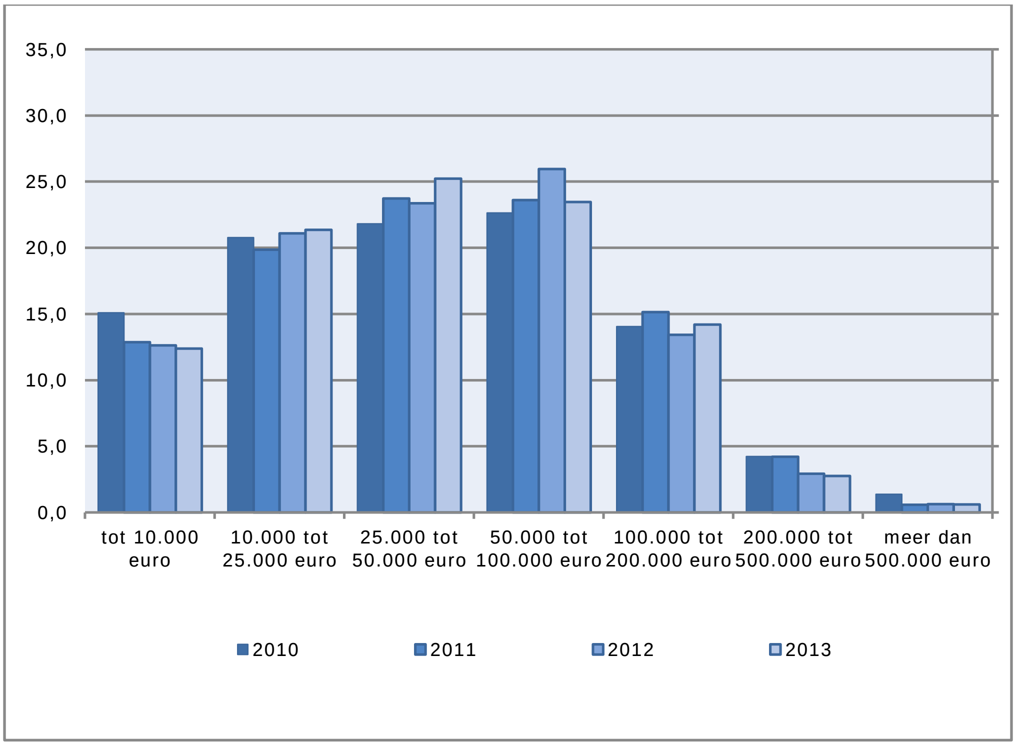
Bron: Panteia, zzp-panel 2013

Noot: Overige zakelijke dienstverlening betreft Bankwezen, Overige financiële dienstverlening, Juridische diensten en administratie, Managementadviesbureaus, Uitzendbureaus en arbeidsbemiddeling en reclamebureaus en handel in advertentieruimte en -tijd

Omzetontwikkeling

Meer dan de helft van de zzp'ers realiseert een omzet die lager ligt dan € 50.000 per jaar. Het aandeel zzp'ers in de laagste omzetcategorie (minder dan € 1.000 per jaar) is in de periode 2010-2013 afgenomen, en in de categorieën € 10.000 tot € 25.000 en € 25.000 tot € 50.000 juist iets toegenomen (zie Figuur 3.4). In de categorieën tussen de € 50.000 en € 200.000 per jaar zijn schommelingen in de jaarlijkse omzet zichtbaar. De hogere omzetcategorieën kennen in de periode 2010-2013 een afname in het aandeel ondernemers. Door de gehanteerde omzetcategorieën is het lastig om een ontwikkeling in kaart te brengen voor de totale populatie aan zzp'ers.

Figuur 3.4 Ontwikkeling verdeling zzp'ers over omzetcategorieën 2010-2013 (in %)

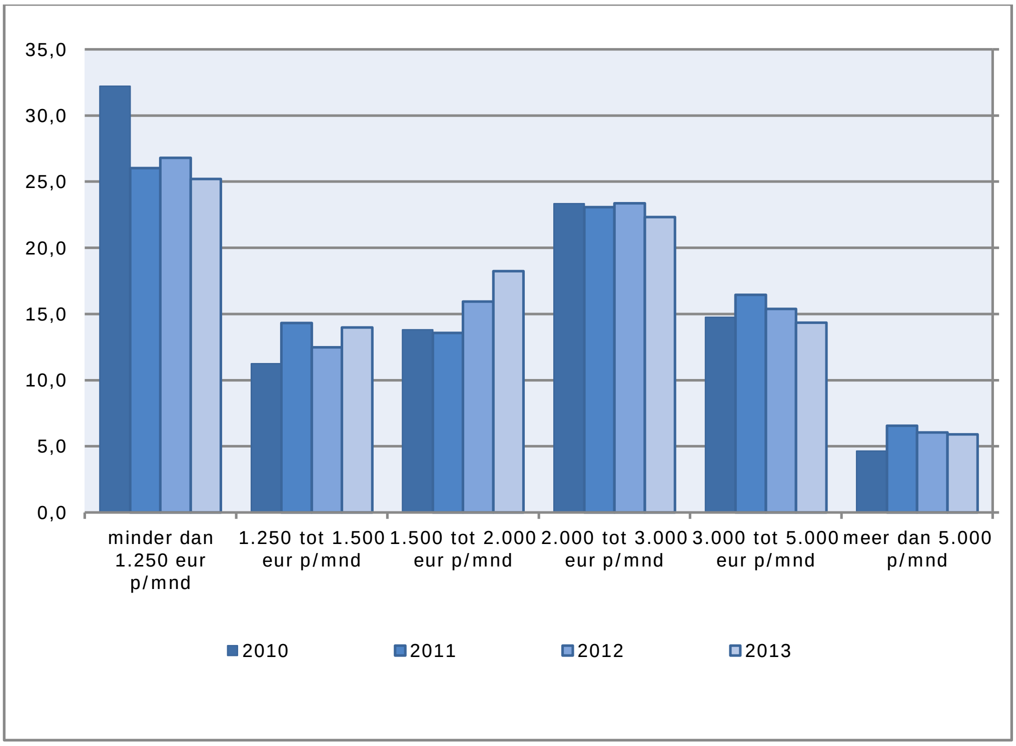

Bron: Panteia, zzp-panel

Netto inkomen

Het netto maandinkomen van zzp'ers loopt zeer uiteen. Het is van belang om hierbij op te merken dat het gaat om een benadering van het netto maandinkomen uit het bedrijf door de zzp'ers zelf. Het netto maandinkomen is dus een eigen opgave van de respondent en dit is in de vraagstelling niet nader gespecificeerd. Zoals blijkt uit figuur 3.5, geeft in 2013 een kwart van de zzp'ers aan een netto maandinkomen van minder dan € 1.250 per maand uit het bedrijf te halen, en een iets kleiner percentage (circa 23%) zegt dat dit tussen de € 2.000 en € 3.000 ligt. Het beeld van de inkomensverdeling over de categorieën verschilt niet veel van jaar-op-jaar, maar in de periode 2010-2013 lijkt het aandeel lage en hogere inkomens (vanaf meer dan € 2000 per maand) iets af te nemen en de categorieën tussen de € 1.250 en € 2.000 per maand iets toe te nemen[5].

Figuur 3.5 Ontwikkeling verdeling zzp'ers over categorieën netto inkomen uit bedrijf 2010-2013 (in %)

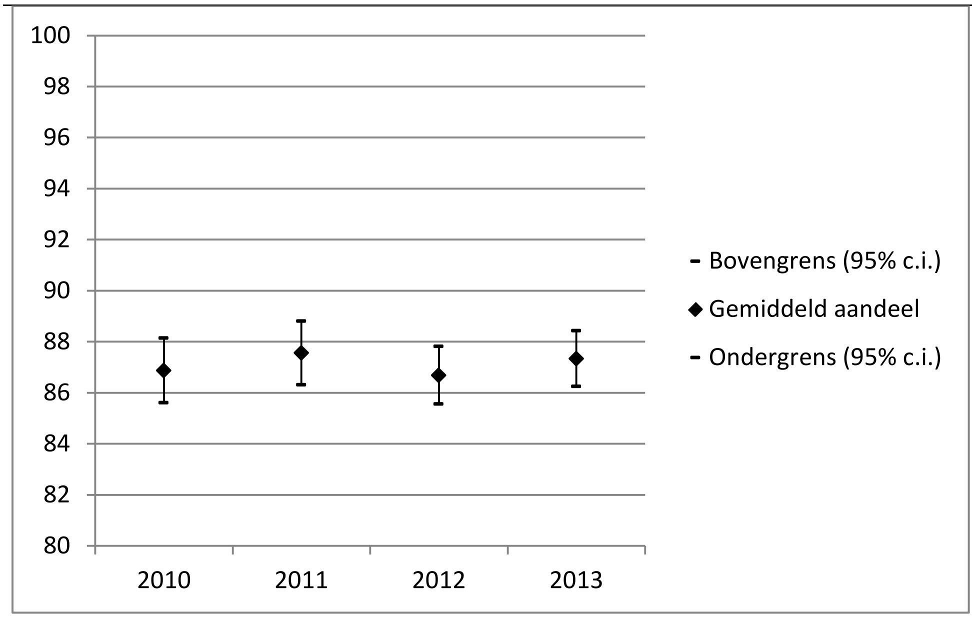
Bron: Panteia, zzp-panel

[5] Het inkomen en de grenzen van de categorieën zijn niet gecorrigeerd voor inflatie.

Parallelinkomen

Voor zzp'ers heeft het inkomen uit het bedrijf een aandeel in het persoonlijk inkomen van circa 87%. In de periode 2010-2013 is dit aandeel vrijwel stabiel (zie Figuur 3.6 illustreert dit.

Figuur 3.6 Aandeel bedrijfsinkomen in het persoonlijk inkomen 2010 – 2013 (in %)

Bron: Panteia, zzp-panels

Ontwikkeling prijs en tarief

Uit de ontwikkeling van de prijzen en tarieven blijkt dat het aandeel zzp'ers met een hoger tarief dan het marktgemiddelde in de periode 2010-2013 is afgenomen. In 2013 geeft nog 12% aan een (veel) hoger tarief in rekening te brengen. Daarentegen is het aandeel zzp'ers met een lager of zelfs veel lager tarief de afgelopen jaren steeds toegenomen.

Tabel 3.3 Prijs en tariefontwikkeling zzp'ers 2010-2013 (%)

Ontwikkeling prijs/tarief	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
Veel hoger (>10%)	1,8	2,0	1,6	1,8
Hoger	19,1	15,6	15,7	10,4
Vergelijkbaar	68,5	72,1	69,9	71,2
Lager	8,6	7,5	9,9	11,6
Veel lager (>10%)	1,9	2,7	3,0	5,0

Bron: Panteia, zzp-panel

Aantal opdrachtgevers

Circa 60% van de zzp'ers heeft meer dan tien opdrachtgevers. In de periode 2010-2013 treedt vrijwel geen verandering in het aantal klanten op; alleen het aandeel zzp'ers dat aangeeft zes tot tien opdrachtgevers te hebben is afgenomen van ruim 20 tot ruim 15%.

Tabel 3.4 Aantal opdrachtgevers op jaarbasis per zzp-onderneming (%)

Aantal opdrachtgevers (in %)	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
één	2,2	2,5	2,3	3,0
twee	3,5	4,2	3,0	2,6
drie t/m vijf	16,9	21,4	18,7	18,2
zes t/m tien	20,4	14,5	14,8	15,3
meer dan tien	57,0	57,3	61,2	60,9

Bron: Panteia, zzp-panel

4 De sociaal-economische positie van zzp'ers

Dit hoofdstuk gaat in op de wijze waarop zzp'ers omgaan met inkomenszekerheid. Daarbij wordt gekeken naar spaarvormen, verzekeringen en andere vormen van inkomen. In het zzp-panel is verder gevraagd naar verschillende manieren om inkomensterugval op te vangen.

Parallelinkomen

De meeste zzp'ers (circa 73%) hebben naast het inkomen uit de onderneming geen andere inkomstenbronnen. Circa 11% heeft naast het inkomen uit de onderneming ook een baan en nog eens 11% heeft een aanvullende uitkering. Een andere vorm van aanvullend inkomen zijn bijvoorbeeld opbrengsten uit beleggingen (aandelen, obligaties, vastgoed, e.d.). Dit blijkt uit de volgende tabel.

Tabel 4.1 Voorkomen parallelinkomen naast winst uit onderneming naar type inkomen (in %)

	2010	2011	2012	2013
Nee	73,5	73,8	71,1	72,9
Ja, naast mijn onderneming heb ik ook nog een baan/dienstbetrekking	11,2	11,2	12,3	10,5
Ja, naast mijn onderneming heb ik ook nog een aanvullende uitkering (pensioen, vut, ww, wao, gouden handdruk	11,8	9,7	11,8	10,6
Ja, anders, te weten:	3,6	5,1	5,2	6,4
Weet niet/w.n.z.	0,2	0,4	0,5	0,3

Bron: Panteia, zzp-panel

Bezuinigingen en terugvalmogelijkheden levensonderhoud

Wanneer het inkomen van de onderneming volledig zou wegvallen, heeft ongeveer de helft van de zzp'ers onvoldoende inkomsten om het in het levensonderhoud te kunnen voorzien. Dit aandeel is in de periode 2010-2013 licht toegenomen. Tegelijkertijd is ook het aandeel zzp'ers toegenomen dat zegt dat het inkomen van de levenspartner voldoende is als het inkomen uit de onderneming wegvalt.

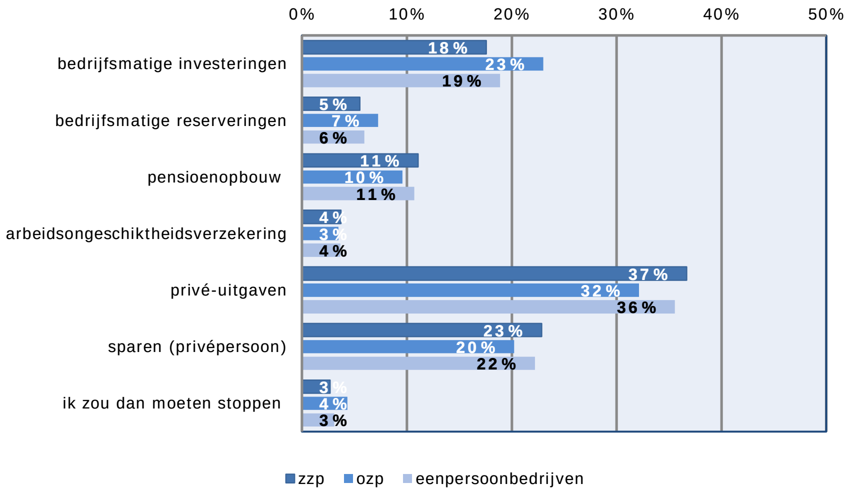
Tabel 4.2 Bestaan financiële terugvaloptie naar type (in %)

	2010	2011	2012	2013
Ja, want het inkomen van mijn levenspartner is voldoende	27,8	29,9	31,3	32,4
Ja, want het inkomen uit baan/dienstbetrekking is voldoende hoog	7,0	7,2	7,1	7,4
Ja, want ik heb voldoende financiële buffers opgebouwd	16,6	16,1	17,0	16,3
Ja, ik heb voldoende inkomsten uit andere bronnen	11,4	10,9	12,9	10,8
Nee, eventuele andere inkomsten zijn hiervoor onvoldoende	46,1	47,4	48,3	50,5
Weet niet/ w.n.z.	1,3	0,9	1,3	1,0

Bron: Panteia, zzp-panel

Wanneer het besteedbaar inkomen van een zzp'er daalt, kan de zzp'er er voor kiezen om op bepaalde posten te gaan bezuinigen. In het zzp-panel is gevraagd op welke posten zzp'ers bezuinigen indien het besteedbaar inkomen in 2013 4.000 euro lager zou zijn geweest. Figuur 4.1 laat zien dat privé-uitgaven en sparen dan de meest genoemde posten zijn. De arbeidsongeschiktheidsverzekering blijft grotendeels buiten schot.

Figuur 4.1 Waarop gaat men bezuinigen?

Bron: Panteia, zzp-panel 2014.

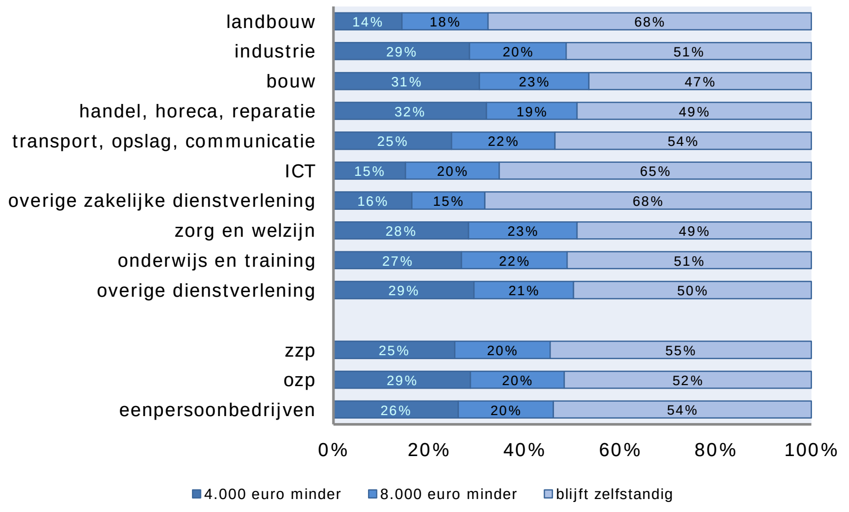
Van ondernemer naar werknemer?

Bij een inkomensterugval kan een zzp'er er voor kiezen om (weer) in loondienst te gaan werken. In het zzp-panel is gevraagd naar de mate waarin zzp'ers liever weer in loondienst zouden werken indien men als zzp'er netto minder zou verdienen. Aan de zzp'ers zijn de volgende vragen voorgelegd:

- Stel dat u als zelfstandige netto 4.000 euro per jaar minder zou verdienen dan nu, zou u dan een vaste baan in loondienst zoeken?
- En stel dat u 8.000 euro per jaar minder zou verdienen dan nu, zou u dan een vaste baan in loondienst zoeken?

Het blijkt dat 26% van de ondernemers bij een terugval van 4.000 euro wel wil switchen naar loondienst en een aanvullende 20% bij een terugval van 8.000 euro. 54% van de ondernemers blijft ook dan nog zelfstandig (zie ook Figuur 4.2). Hierbij zijn sectorale verschillen te zien. Ondernemers in de bouw zijn – qua inkomsten – het minst standvastig: 54% is bereid om bij een terugval van 8.000 euro een baan in loondienst te zoeken.

Figuur 4.2 In loondienst bij terugval in inkomsten (onderscheiden naar sectoren)

Bron: Panteia, zzp-panel 2014.

Sparende zzp'ers

Ongeveer de helft van de zzp'ers zet een deel van het inkomen uit het bedrijf opzij bijvoorbeeld voor de oude dag. Als zzp'ers sparen, zetten zij gemiddeld zo'n 13% van het inkomen opzij, waarbij uit de metingen van het zzp-panel blijkt dat het percentage dat gespaard wordt voor de oude dag toeneemt naarmate deze oude dag dichterbij komt. De meest voorkomende spaarvorm is een eigen spaar- of beleggingsrekening.

Tabel 4.3 Aandeel sparende zzp'ers en door hen gespaard inkomensaandeel naar inkomenscategorie (in %)

	2010		**2011**		**2012**		**2013**	
Inkomenscategorie	Aandeel spaarders	Gem.% ge-spaard ink. uit bedrijf	Aandeel spaar-ders	Gem.% gespaard ink. uit bedrijf	Aandeel spaar-ders	Gem.% ge-spaard ink. uit bedrijf	Aandeel spaar-ders	Gem.% ge-spaard ink. uit bedrijf
totaal	49	11,6	53	13,4	50	13,1	46	13,6
minder dan 1.250 euro per maand	34	11,2	33	19,2	27	16,1	21	15,5
tussen de 1.250 en 1.500 euro per maand	43	18,0	50	14,2	40	14,6	28	13,1
tussen de 1.500 en 2.000 euro per maand	48	11,1	44	10,7	56	11,8	49	14,3
tussen de 2.000 en 3.000 euro per maand	58	11,1	60	10,6	60	12,7	64	14,3
tussen de 3.000 en 5.000 euro per maand	68	10,1	77	13,5	70	11,7	65	11,7
meer dan 5.000 euro per maand	70	11,2	76	13,6	72	14,3	77	12,6

Bron: Panteia, zzp-panel

Tabel 4.3 laat zien dat het aandeel sparende zzp'ers stijgt naarmate het inkomen toeneemt. In 2012 zet een op de vijf zzp'ers met een inkomen van € 1.250 euro per

maand geld opzij, bij de inkomenscategorie meer dan € 5.000 is dit bijna vier op de vijf. In deze laatste categorie is het aandeel sparende zzp'ers in de periode 2010-2013 toegenomen, terwijl dit tegelijkertijd in de categorieën tot € 1.500 per maand juist afneemt.

In de periode 2010-2013 is het gemiddelde percentage van het inkomen uit het bedrijf dat gespaard wordt, vrijwel steeds hoger bij de lagere inkomenscategorieën dan bij de hogere inkomenscategorieën.

Spaarvormen en inkomensverzekeringen

Meer dan de helft van de zzp'ers heeft een eigen spaar- of beleggingsrekening. Dit aandeel blijft gedurende de periode 2010-2013 vrijwel constant (zie Tabel 4.4). Een andere veelvoorkomende spaarvorm is de lijfrentepolis die nog door ongeveer een kwart van de zzp'ers wordt genoemd. Het aandeel zzp'ers dat een lijfrentepolis heeft of in een pensioenfonds geld apart zet neemt in de jaren 2010-2013 wel steeds verder af. Ongeveer een derde van de ondernemers geeft naast de genoemde spaarvormen ook nog een andere spaarvorm aan, waarbij bijvoorbeeld gedacht moet worden aan beleggingen in vastgoed.

Tabel 4.4 Voorkomen spaarvormen naar type (in %)

	2010	**2011**	**2012**	**2013**
Een lijfrentepolis	29,5	25,1	27,6	22,6
Een pensioenfonds	19,4	17,5	15,6	11,7
Een eigen spaar- of beleggingsrekening	56,7	55,8	54,6	54,9
Een geblokkeerde rekening (ook wel -banksparen- genoemd)	17,9	13,4	20,8	17,1
Anders, te weten:	34,2	28,6	27,7	29,6
Weet niet/w.n.z.	0,7	2,1	1,4	2,7

Bron: Panteia, zzp-panels

Circa driekwart van de zzp'ers heeft zich verzekerd tegen aansprakelijkheid in het bedrijf, waarmee het de meest voorkomende verzekering is. Verzekeringen tegen inkomstenderving, door ziekte of langdurige arbeidsongeschiktheid, worden veel minder vaak door zzp'ers afgesloten, zoals blijkt uit Tabel 4.5. In de periode 2010-2013 is het aandeel zzp'ers met een verzekering tegen inkomstenderving afgenomen. Ongeveer een op de vijf zzp'ers geeft aan zich helemaal niet verzekerd te hebben tegen inkomstenderving of aansprakelijkheid, dit aandeel blijft vrijwel stabiel.

Tabel 4.5 Voorkomen inkomensverzekeringen naar type (in %)

	2010	**2011**	**2012**	**2013**
Inkomstenderving bij (kortstondige) ziekte	19,9	20,3	19,0	14,1
Inkomstenderving als gevolg van langdurige arbeidsongeschiktheid	35,6	37,8	33,2	33,2
Aansprakelijkheid	72,4	76,6	75,5	74,3
Geen van bovenstaande	21,5	18,7	19,7	21,0
Weet niet/w.n.z.	1,1	0,6	0,9	0,7

Bron: Panteia, zzp-panels

Uit het zzp-panel blijkt dat er een relatief sterk verband bestaat tussen het inkomensniveau en het hebben van inkomensverzekeringen[6]. Naarmate ondernemers meer inkomen hebben, zijn zij vaker verzekerd tegen de risico's op inkomstenderving. Het sterkste inkomenseffect werd gezien bij de arbeidsongeschiktheidsverzekering.

Ook de samenhang tussen het afsluiten van verzekeringen en het hebben van financiële terugvalopties weerspiegelt (enige) rationaliteit in het onderhavige beslissingsproces. Zoals uit Tabel 4.6 naar voren komt, springt de groep zonder terugvalopties er vrijwel steeds tussenuit. Deze zzp'ers hebben gemiddeld het vaakst het verzekering tegen inkomsten-derving als gevolg van langdurige arbeidsongeschiktheid. Aan de andere kant van het spectrum lijkt het hebben van een baan/dienstbetrekking de meeste zekerheid te bieden: deze groep heeft een vaakst helemaal geen inkomensverzekering afgesloten.

Tabel 4.6 Samenhang financiële terugvalopties en verzekerd zijn (in % (rijpercentages))

	ZZP'ers met verzekering tegen inkomsten-derving als gevolg van langdurige arbeidsonge-schiktheid				ZZP'ers die geen enkele inkomens-verzekering hebben afgesloten (ziekte, langdurige arbeids-ongeschiktheid, aansprakelijkheid)			
	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
Ja, want het inkomen van mijn levens-partner is voldoende	26,5	27,8	26,2	25,9	24,0	19,7	23,2	27,7
Ja, want het inkomen uit baan/ dienst-betrekking is voldoende hoog	12,0	15,0	9,8	9,8	42,3	37,2	33,8	33,1
Ja, want ik heb voldoende financiële buffers opgebouwd	39,2	47,8	33,7	27,8	20,9	14,2	20,1	28,3
Ja, ik heb voldoende inkomsten uit andere bronnen	22,5	28,0	29,5	26,7	30,1	25,8	23,2	33,0
Nee, eventuele andere inkomsten zijn hiervoor onvoldoende	44,8	44,6	39,7	41,7	16,2	15,2	16,3	15,6

Bron: Panteia, zzp-panels

[6] De Vries en Bruins, *Opleiding en scholing van zzp'ers. Resultaten zzp-panel meting I van 2013*, Panteia, Zoetermeer, december 2013, pagina 26

5 Starters in crisistijd

Een belangrijke vraag in de opkomst van het zzp-schap is of de crisis een invloed gehad op de keuze om als zzp'er aan de slag te gaan. Het aantal startende zzp'ers kan in crisistijd bijvoorbeeld stijgen door een gebrek aan alternatieven op de arbeidsmarkt. Ook als er werk is hoeft dit in crisistijd niet altijd te betekenen dat er een baan beschikbaar komt. Het werk kan ook in de flexibele schil, en dus ook in de vorm van opdrachten aan zzp'ers, worden uitgezet.

Uit eerder onderzoek naar de onderliggende dynamiek van de zzp-ontwikkeling kwam naar voren dat het aantal personen dat als zzp'er gestart is gestegen in de jaren 2010 en 2011 flink gestegen is (Dekker, Kösters, & De Vries, 2013). Gemiddeld komen er per jaar ruim 100 duizend zzp'ers bij. Niet alleen het aantal starters maar ook het aantal stoppers blijkt groot met gemiddeld ongeveer 60 duizend per jaar. De leeftijd, herkomst, opleiding en de voormalige arbeidsmarktpositie zijn van invloed op kans om zzp'er te worden. Dit roept de vraag op welke personen de stap naar het zelfstandig ondernemerschap nemen en of er verschuivingen zijn in de kenmerken van starters tijdens de crisis.

Op basis van het zzp-panel over de periode 2010-2013 is een beperkte analyse gedaan om te kijken of er andere kenmerken van invloed zijn om in de crisis gestart te zijn (na 2008). Hiervoor zijn multivariate probit-modellen geschat waarbij de afhankelijke variabele bestaat uit een dichotome variabele die een waarde 1 heeft als een zzp'er na 2008 is gestart en een waarde 0 als de stap tot het zelfstandig ondernemerschap in 2008 of daarvoor is genomen. Bijna 83 procent is voor de crisis gestart en 17 procent is na 2008 gestart. In de modellen is gecorrigeerd voor meerdere waarnemingen in de tijd van een persoon. En door jaardummies op te nemen is ook gecorrigeerd voor eventuele meetfouten tussen verschillende metingen in het panel.

Voor de analyse naar veranderende starterskenmerken door de crisis is het slechts zinvol om die kenmerken op te nemen die niet kunnen fluctueren in de crisis. Derhalve zijn de rechtsvorm, de leeftijd bij de start, geslacht, opleidingsniveau, voormalige arbeidsmarktpositie, en de sector opgenomen. Voor een subgroep (meting 2011) is ook bekend of de zzp'ers uit noodzaak is gestart. In tabel 5.2 zijn de resultaten weergegeven in gemiddelde marginale effecten (dus te interpreteren als procentuele verandering).

Circa 5% start vanuit een positie als werkloze/arbeidsongeschikte. Vanuit die groep zijn personen dus vaker starters dan niet-starters. Dat is wat anders dan dat de starters voornamelijk uit werklozen/arbeidsongeschikten bestaat (door de omvang van de groep starters). Bovendien kunnen starters vanuit een werkloze positie er best al een tijdje over nagedacht hebben om toch al als zelfstandige te starten (vanwege verdiensten of eigen baas zijn). Dan is een reorganisatie of een ontslag (met mogelijk een vergoeding) net dat zetje wat ze nodig hadden. Dat zijn dan geen mensen die aangeven dat ze uit noodzaak zijn gestart. Dit geld mogelijk in mindere mate voor de groep arbeidsongeschikten, maar die kunnen vanwege de vraagstelling niet uitgesplitst worden in het panel.

Tabel 5.1 Determinanten van in de crisis gestarte zzp'ers (na 2008)

	Panel 2010-2013		Panel 2011	
Afhankelijke variabele: *Na 2008 gestart als zzp'er (=1); In 2008 of eerder gestart als zzp'er (=0)*	Marginale effecten		Marginale effecten	
BV's	0,0224	(0,0140)	0,0363	(0,0452)
Leeftijd bij de start	-0,0059**	(0,0029)	-0,0076	(0,0076)
Leeftijd bij de start ^{2}	0,0001***	(0,0000)	0,0001	(0,0001)
Vrouwen	0,0188	(0,0119)	-0,0084	(0,0319)
Hoger opgeleid	*ref.*		*ref.*	
Middelbaar opgeleid	0,0377***	(0,0113)	0,0378	(0,0299)
Lager opgeleid	-0,0452***	(0,0156)	-0,0577	(0,0477)
Voorheen:				
werknemer	*ref.*		*ref.*	
werkgever	0,0104	(0,0203)	0,0508	(0,0506)
werkloos/uitkeringgerechtigde/ arbeidsongeschikt	0,1039***	(0,0235)	0,0898	(0,0597)
scholier/student	-0,0061	(0,0207)	0,0521	(0,0527)
andere arbeidsmarktpositie	0,0041	(0,0205)	0,0469	(0,0534)
Landbouw en visserij	-0,1415***	(0,0230)	-0,1641***	(0,0626)
Industrie	-0,0603**	(0,0247)	-0,1160*	(0,0603)
Bouw	-0,0995***	(0,0237)	-0,0562	(0,0580)
Handel, horeca, reparatie	-0,0693***	(0,0232)	0,0083	(0,0557)
Transport, opslag, communicatie	-0,0550**	(0,0241)	-0,0671	(0,0562)
ICT	*ref.*		*ref.*	
Ov. Zakelijke dienstverlening	-0,0844***	(0,0224)	-0,0992*	(0,0529)
Zorg en welzijn	-0,0340	(0,0251)	-0,0831	(0,0576)
Onderwijs en training	-0,0318	(0,0238)	-0,0130	(0,0557)
Ov. Dienstverlening	-0,0870***	(0,0220)	-0,1050*	(0,0546)
Zzp'er uit noodzaak			-0,0171	(0,0309)
Deelname in het panel:				
2010	*ref.*			
2011	0,1788***	(0,0135)		
2012	0,0948***	(0,0106)		
2013	0,2089***	(0,0155)		
Observaties	6,167		1,247	
Pseudo R-kwadraat	0,0917		0,0276	

Bron: Panteia/EIM zzp-panel

*Coefficienten zijn gemiddelde marginale effecten. Standaard fouten staan tussen haakjes; significantieniveaus*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1.*

Uit de analyse blijkt dat jongere ondernemers een grotere kans hebben om na 2008 te zijn gestart en deze kans is het kleinst rond de leeftijd van 30 jaar. Na 30 jaar neemt de kans weer geleidelijk toe. Ook blijkt dat middelbaar opgeleide zzp'ers vaker dan hoger opgeleiden in de crisis zijn gestart. Werklozen en inactieven zijn significant vaker in de crisis gestart dan personen die vanuit een dienstverband zijn gestart. Dit effect is zelfs behoorlijk sterk, de kans dat iemand die werkloos of inactief is gestart is in crisistijd is circa 10 procent groter. Het vaakst zijn zzp'ers die na 2008 gestart zijn actief in de ICT sector, hoewel sectoren als zorg en welzijn en onderwijs en training niet significant afwijken (alle andere sectoren wijken significant negatief af van de ICT sector). Zzp'ers die 'uit noodzaak zijn gestart' (vanwege het ontbreken van reële alternatieven op de arbeidsmarkt) blijken niet significant vaker in de crisis zijn gestart.[7]

[7] Gebaseerd op de waarnemingen van deelnemers van het panel in 2011 (n=1247).

Tabel 5.2 Determinanten van pas gestarte zzp'ers (<3jr))

	2010		2013	
Afhankelijke variabele: *In de afgelopen 3 jaar gestart (=1); Eerder dan 3 jaar geleden gestart (=0)*	Marginale effect		Marginale effect	
BV's	0,0695*	(0,0355)	-0,0313*	(0,0160)
Leeftijd bij de start	0,0051	(0,0065)	-0,0067*	(0,0039)
Leeftijd bij de start [2]	0,0001	(0,0001)	0,0001***	(0,0000)
Vrouwen	0,0479**	(0,0229)	0,0248	(0,0160)
Hoger opgeleid	ref.		ref.	
Middelbaar opgeleid	0,0524**	(0,0222)	0,0456***	(0,0150)
Lager opgeleid	-0,0655**	(0,0303)	0,0013	(0,0229)
Voorheen:				
werknemer	ref.		ref.	
werkgever	-0,0426	(0,0356)	0,0319	(0,0274)
werkloos/uitkeringgerechtigde/ arbeidsongeschikt	0,1033**	(0,0421)	0,1155***	(0,0332)
scholier/student	0,0002	(0,0515)	-0,0145	(0,0261)
andere arbeidsmarktpositie	0,0126	(0,0396)	0,0442	(0,0303)
Landbouw en visserij	- 0,1342***	(0,0466)	- 0,0802***	(0,0289)
Industrie	-0,0940**	(0,0447)	-0,0103	(0,0320)
Bouw	-0,0832*	(0,0476)	-0,0397	(0,0305)
Handel, horeca, reparatie	-0,1029**	(0,0433)	0,0027	(0,0308)
Transport, opslag, communicatie	-0,0864*	(0,0459)	-0,0071	(0,0320)
ICT	ref.		ref.	
Ov. Zakelijke dienstverlening	-0,0508	(0,0456)	0,0224	(0,0303)
Zorg en welzijn	-0,0359	(0,0482)	-0,0211	(0,0316)
Onderwijs en training	-0,0991**	(0,0454)	-0,0095	(0,0304)
Ov. Dienstverlening	-0,1136**	(0,0442)	-0,0216	(0,0286)
Observaties	1,972		2,957	
Pseudo R-kwadraat	0,1139		0,0451	

Bron: Panteia/EIM zzp-panel

*Coëfficiënten zijn gemiddelde marginale effecten. Standaard fouten staan tussen haakjes; significantieniveaus*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1.*

In een tweede analyse is gekeken naar of de kenmerken van starters (in het algemeen, dus niet specifiek na 2008) veranderen over de tijd. De afhankelijke variabele heeft in deze analyse dus een waarde 1 als de zzp'er in de afgelopen 3 jaar is gestart en een waarde 0 als de bestaansduur van de zzp-onderneming langer is dan 3 jaar. Wederom zijn er probit-modellen geschat, maar nu per jaar van het zzp-panel. Correctie voor dubbelingen is voor deze analyse dus niet meer nodig. De analyses voor 2010 en 2013 zijn weergegeven in tabel 5.2. Dat geeft een goed beeld van de verschuiving aangezien het verschillende cohorten starters betreft.

Enkele verschuivingen zijn opvallend. Wat opvalt is dat de dominantie van de ICT-sector onder de groep starters is verdwenen in 2013. Met andere woorden, zzp'ers starten gaandeweg de crisis meer in verschillende sectoren. Wederom komt sterk naar voren dat de groep startende zzp'ers vaker bestaat uit personen die vanuit een werkloze of inactieve positie zijn begonnen. Startende zzp'ers zijn vaker middelbaar dan hoger opgeleid. Lager opgeleide zzp'ers starten minder vaak dan hoger opgeleiden, hoewel dit effect in 2013 niet meer significant is. Leeftijd is in 2013 een factor die samenhangt met het starten, waar dit in 2010 nog niet aantoonbaar was.

6 Economische rol van zzp'ers: actieve en passieve rol bij innovaties

Hoewel de rol van zzp'ers als 'innovators' lastig voor te stellen is door de beperkte bedrijfsomvang is er nog weinig duidelijk over de innovatieve rol van zzp'ers. Er kan gesteld worden dat deze rol complexer in elkaar zit dan het conventionele innovatiemodel beschrijft. Dat model is met name gericht op de wijze waarop grote bedrijven met veel middelen tot hun beschikking en Research & Development afdelingen, in innoveren. Voor zzp'ers geldt dat zij op een actieve en passieve wijze aan innovatie kunnen bijdragen. Van actieve innovatie kan gesproken worden als er zelf vernieuwingen in het eigen bedrijf worden doorgevoerd, uitmondend in innovatieve prestaties. Passieve innovatie houdt in dat zzp'ers ingeschakeld worden innovaties door andere partijen. Zzp'ers nemen door hun flexibele rol en soms door hun specifieke expertise dan een rol in als toepasser van ontwikkelde kennis en als faciliteerder van innovaties.

6.1 Actieve innovaties door zzp'ers: innovatieve prestaties

Tabel 6.1 toont de innovatieve prestaties van zzp'ers over de afgelopen drie jaar, ook in vergelijking met het totale MKB. Het totale MKB is hier inclusief de bedrijven met één werkzame persoon.

Relatief gezien hebben zzp'ers in de afgelopen drie jaar minder productvernieuwingen gerealiseerd dan het totale MKB (23% versus 31%). Zij brengen minder vaak producten of diensten op de markt die nieuw zijn voor de bedrijfstak (11% versus 15%). Het aandeel dat de vernieuwingen op eigen kracht heeft gerealiseerd, is met 17% gelijk aan het gehele bedrijfsleven.

Zzp'ers zijn vooruitstrevend op het gebied van procesinnovaties[8]. Bijna een op de twee zzp'ers heeft de eigen interne bedrijfsprocessen verbeterd of vernieuwd (MKB: 45%) en bijna een op de drie heeft dat dan op eigen kracht gedaan (MKB: 20%). Het beeld van de innovatieve prestaties van zzp'ers komt redelijk overeen met dat van het kleinschalige bedrijfsleven (1-9 werkzame personen).

Het alternatief voor het inhuren van een zzp'er zal doorgaans het in dienst nemen van een werknemer zijn. In die zin zou het eerlijker zijn om de prestatie van een zzp'er te vergelijken met een gemiddelde werknemer. Dus op persoonsniveau en niet op bedrijfsniveau. Voor zover bekend, is die vergelijking niet eerder gemaakt. Innovaties door zzp'ers kennen bovendien mogelijk een ander karakter dan innovaties door grote bedrijven en R&D-laboratoria. Voor een goed beeld van innovatie door individuele actoren kan bijvoorbeeld aangesloten worden bij de literatuur rond user innovation. Zzp'ers zijn ook meer toepassers van bestaande innovaties, op meerdere plekken.

[8] De volgende vraagstelling is voorgelegd of opgenoemd in de meting: "De volgende vragen gaan over procesinnovatie. ENQ: Onder procesinnovatie verstaan we de implementatie van nieuwe of verbeterde productie- of leveringsmethoden. Dit omvat ook vernieuwing van gebruikte technieken, apparatuur of software. Heeft u in de afgelopen drie jaar in uw eigen werkmethoden, productiemethoden of leveringsmethoden verbeteringen of vernieuwingen doorgevoerd?". Een vergelijkbare vraag wordt aan het MKB gesteld bij de meting van procesinnovaties en is ook opgenomen in de CIS meting. In alle gevallen loopt procesinnovatie sterk samen met de opmars van de ICT.

Tabel 6.1 De innovatieve prestaties van zzp'ers naar opleiding en sector

Innovatieve prestaties (output) ***Zzp'er heeft in de afgelopen 3 jaar:***	***Hoger opgeleid***	***Middelbaar/hoger opgeleid***	***LB***	***IN***	***BW***	***H,H,R***	***T,O,C***	***ICT***	***Overige ZD***	***Z&W***	***O%T***	***Overige DV***	***Gemiddelde zzpérs***	***Totale MKB***
Nieuwe producten of diensten op de markt gebracht	32	14	14	19	12	18	17	31	30	31	36	20	**23**	31
Producten of diensten op de markt gebracht die nieuw zijn voor de bedrijfstak	16	5	6	11	5	4	8	17	13	13	16	11	**11**	15
Nieuwe producten of diensten op eigen kracht ontwikkeld	25	9	7	13	5	12	13	25	22	21	33	17	**17**	17
Verbeteringen/vernieuwingen in internet bedrijfsdprocessen	55	41	43	39	43	37	44	69	51	68	50	46	**49**	45
Interne procesverbeteringen/-vernieuwingen op eigen kracht ontwikkeld	36	23	22	19	21	25	25	48	37	39	38	26	**30**	20

LB=landbouw; IN=industrie; BW=bouw; H,H,R=handel, horeca, reparatie; T,O,C=transport, opslag, communicatie; ICT=informatie- & communicatietechnologie; overige ZD=overige zakelijke dienstverlening; Z&W=zorg en welzijn; O&T=onderwijs en training; overige DV=overige dienstverlening

Bron:Panteia/EIM: zzp-panel 2010 en Monitor Determinanten bedrijfsprestaties 2010.[9]

Hoger opgeleide zzp'ers houden zich vaker bezig met vernieuwingen dan middelbaar en lager opgeleide zzp'ers. Een op de drie hoger opgeleiden heeft in de afgelopen drie jaar nieuwe producten of diensten op de markt gebracht en maar liefst 55% voert verbeteringen en/of vernieuwingen door in de interne processen. De dienstverlenende zzp'ers leveren veel vaker innovatieve prestaties in vergelijking tot de productie- en handelssectoren. Zelfs in vergelijking met de gerealiseerde innovaties in het totale MKB zijn deze zzp'ers erg innovatief. De dienstverleners realiseren vaker nieuwe producten en diensten, variërend van 30% in de overige zakelijke dienstverlening tot 36% in onderwijs & training. Daarbovenop zijn deze vernieuwingen relatief vaak nieuw voor de bedrijfstak en op eigen kracht ontwikkeld. Als verklaring kan gelden dat vernieuwingen in de dienstensector relatief eenvoudig en zonder al te hoge investeringen gerealiseerd kunnen worden. Denk hier bijvoorbeeld aan het ontwikkelen van nieuwe software of aan een nieuwe marketingmethode. Een voorbeeld van innovatie in de productiesectoren is het installeren van een legger voor metalen vlechtmatten op een vrachtauto. Dergelijke vernieuwingen zijn hoogdrempeliger. De volgende tabel geeft geen aanleiding om een structurele ontwikkeling in de tijd te veronderstellen. Voor 2012 is er geen waarneming.

[9] Cijfers afkomstig uit de dataset *Determinanten bedrijfsprestaties* 2010 (www.ondernemerschap.nl).

Tabel 6.2 Gerealiseerde innovaties voorgaande 3 kalenderjaren naar grootteklasse (in%)

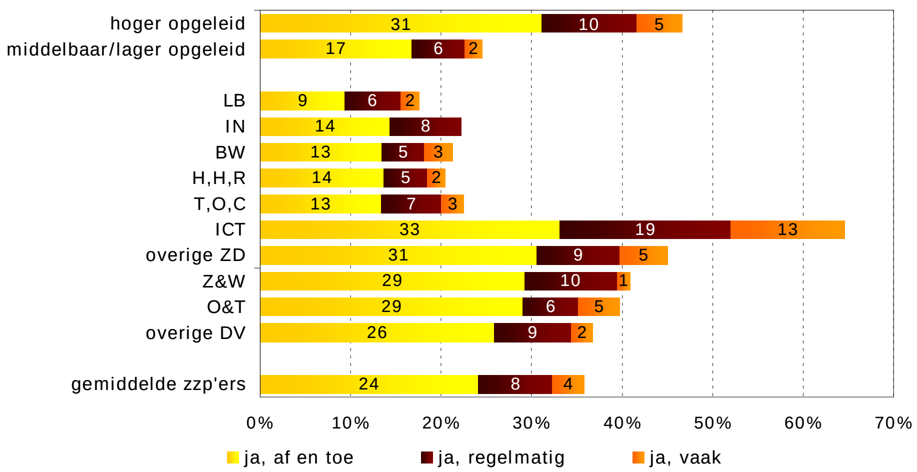
	2010		2011		2013	
	zzp'ers	MKB	zzp'ers	MKB	zzp'ers	MKB
Product-innovaties	24	31	27	25	26	27
Product-innovaties nieuw voor de bedrijfstak	12	15	-	13	13	13
Product-innovaties op eigen kracht ontwikkeld	18	17	-	15	18	17
Proces-innovaties	49	45	48	40	54	43
Proces-innovaties op eigen kracht ontwikkeld	30	20	-	18	36	18

Bron: Panteia, zzp-panels

6.2 Passieve rol van zzp'ers bij innovaties door derden: toepassers en faciliteerders

De functie van toepasser komt goed tot zijn recht als zzp'ers veel worden ingeschakeld voor innovatieprojecten bij andere partijen. Gemiddeld geeft 36% van de zzp'ers aan dat zij worden ingeschakeld door derden (Figuur 6.1). Een op de vier zzp'ers wordt af en toe betrokken, in 8% van de gevallen wordt een zzp'er regelmatig ingehuurd en zo'n 4% wordt vaak ingeschakeld.

Figuur 6.1 De inschakeling van zzp'ers (in procenten)

LB=landbouw; *ICT=informatie- & communicatietechnologie;*
IN=industrie; *overige ZD=overige zakelijke dienstverlening;*
BW=bouw; *Z&W=zorg en welzijn;*
H,H,R=handel, horeca, reparatie; *O&T=onderwijs en training;*
T,O,C=transport, opslag, communicatie; *overige DV=overige dienstverlening*

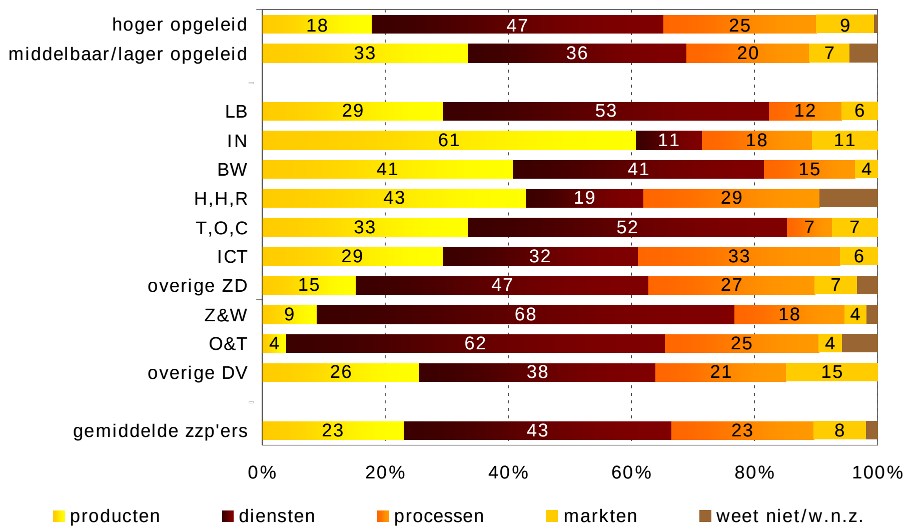
Bron: EIM, zzp-panel 2010.

Hoger opgeleide zzp'ers zijn veel vaker betrokken bij externe innovatie dan middelbaar of lager opgeleide zelfstandigen (46% versus 25%). Het verschil tussen de dienstverlenende sectoren en de sectoren met een sterk productie- of handelskarakter

is ook aanzienlijk, met als uitschieter de ICT-sector waar ruim 65% af en toe of vaker wordt ingezet voor innovatie bij externen.

De innovatietrajecten waar de zzp'ers voor worden ingeschakeld, kunnen variëren van product-, diensten-, proces- of marktinnovaties. Zoals blijkt uit Figuur 6.2 worden zzp´ers voor een belangrijk deel ingeschakeld voor het realiseren van nieuwe diensten (43%). Voor proces- en productinnovatie vindt de inhuur van zzp'ers ongeveer even vaak plaats (23%). Marktinnovatie is slechts zelden een reden om zzp'ers in te schakelen (8%).

Figuur 6.2 Het innovatietraject waar zzp'ers voor worden ingeschakeld (in procenten)

LB=landbouw;
IN=industrie;
BW=bouw;
H,H,R=handel, horeca, reparatie;
T,O,C=transport, opslag, communicatie;
ICT=informatie- & communicatietechnologie;
overige ZD=overige zakelijke dienstverlening;
Z&W=zorg en welzijn;
O&T=onderwijs en training;
overige DV=overige dienstverlening

Bron: EIM: zzp-panel 2010.

Hoger opgeleide zzp'ers zijn iets vaker betrokken bij de vernieuwing of verbetering van diensten, waar middelbaar en lager opgeleide zzp'ers meer worden ingeschakeld voor productinnovaties. Naar sector bezien zijn zzp'ers uit sectoren met een productiekarakter vaker betrokken bij productinnovaties. Als uitschieter geldt de industrie met 61%. De dienstverlenende zzp'ers zijn logischerwijs veel vaker betrokken bij de vernieuwing of verbetering van diensten. Het meest sprekende voorbeeld is de sector zorg & welzijn met 68%.

7 Fiscaliteit en sociale zekerheid

7.1 Werkhervatting door ZZP-schap

De afgelopen jaren krijgt werkhervatting als zelfstandige veel aandacht als een manier om uit een uitkeringssituatie te komen. De overheid wil het voor WW'ers makkelijker maken om een onderneming op te zetten. Daarom heeft ze een aantal ondersteunende regelingen ingevoerd of aangepast, in het bijzonder de startersregeling.

In de periode 2006-2011 gaat gemiddeld 6% van de WW'ers die het werk hervat aan de slag als ondernemer. (Ruis & Vroonhof, 2014). De kenmerken van werkhervatters als ondernemer verschillen sterk van die van de totale groep werkhervatters vanuit de WW: het grootste deel van deze mensen is tussen de 35 en 55 jaar en hoog opgeleid.

Gemiddeld genomen is 83% van de werkhervatters in het jaar na werkhervatting nog actief als ondernemer. Na drie jaar geldt dit nog voor ongeveer 68%. De duurzaamheid van de ondernemingen van WW'ers die op deze manier weer aan het werk gaan is daarmee vrijwel gelijk aan die van alle startende ondernemers. De duurzaamheid van de werkhervatting als ondernemer is groter bij personen die geen gebruik hebben gemaakt van de starters- of urenkortingsregeling dan bij degenen die dat wel gedaan hebben. Verder blijkt de werkhervatting duurzamer: bij mannen dan bij vrouwen; bij middelbaar en hoger opgeleiden dan bij lager opgeleiden; bij personen in de leeftijd van 35 tot 55 jaar dan bij overige leeftijdsgroepen; bij personen met een hoog dagloon voor werkloosheid dan bij personen met een laag dagloon; en bij de zelfstandigen in de bouwnijverheid.

Van de mensen die na 3 jaar niet meer als ondernemer actief zijn (32% van de totale groep die het werk hervat als zelfstandige), werkt ruim de helft (53%) weer in loondienst, heeft 7% opnieuw een WW-uitkering, heeft 5% een bijstandsuitkering en is bij 35% de situatie niet bekend. Deze laatste groep heeft waarschijnlijk geen recht op een uitkering en/of heeft zich van de arbeidsmarkt teruggetrokken.

Het is – zeker voor groepen die minder kans hebben om als werknemer aan de slag te gaan, een kansrijk traject. Net als andere zelfstandigen moeten ook deze starters de juiste eigenschappen in huis hebben. Een bedrijfsstart in een (zakelijke) omgeving waar men al ervaring heeft, maakt het makkelijker. De vormgeving van de beleidsinstrumenten is zodanig dat de verstoring van de concurrentie beperkt is, en wat ons betreft als nadeel wegvalt tegen de voordelen.

7.2 Toekomst

Het deels wegvallen van schaalvoordelen, het maatschappelijk risico van inkomensverlies door werkloosheid of arbeidsongeschiktheid en de hoge uitgaven aan fiscale voorzieningen rechtvaardigen de vraag of sprake van een level playing field tussen werknemers en zzp'ers. Zijn de stelsels nog passend voor de huidige arbeidsmarkt? De aansluiting tussen stelsels en arbeidsmarkt lijkt in het algemeen wat achterhaald.

Diverse partijen (Decisio, Panteia, Nijenrode…) hebben in de vorige eeuw al geprobeerd om helder te krijgen of sprake is van een level playing field, middels kwalitatieve overzichten en meer modelmatige exercities. Erg lastig, omdat er veel situationeel afhankelijke variabelen zijn. Zo hangt veel af van de omvang van het

inkomen en de wekelijks gewerkte uren. Een mooi voorbeeld betreft de verdisconteerde kosten van niet verzekeren tegen arbeidsongeschiktheid. Een ander voorbeeld vormen de voor ondernemers aftrekbare kosten die ook in de persoonlijke sfeer bruikbaar zijn.

Fiscale faciliteiten

Een belangrijke vraag die voorligt is of de fiscale ondernemersfaciliteiten binnen de veranderde maatschappij effectief en doelmatig zijn. Daarbij doet het probleem zich voor dat in de loop der jaren 'het doel' vaak ondefinieerbaar is geworden – bijvoorbeeld omdat inkomenspolitiek gevoerd is met de ondernemersfaciliteiten.

Een (meer generieke) kostenbatenanalyse is lastig omdat (vooral) de baten niet goed uit te filteren zijn. Of niet goed in monetaire termen zijn uit te drukken. Of erg gevoelig zijn voor modelaannames. Onderstaand dan ook de 'gevoelsmatige' visie van de auteurs[10].

Het fiscaal ondersteunen van investeringen is naar ons idee nog steeds zinvol. In de eerste plaats zit er een risico-element in de investering. Zeker voor zzp'ers is de verwachte rentabiliteit niet de enige beslisvariabele. In de tweede plaats is het verkrijgen van financiering niet eenvoudig. Investeringen zijn bovendien relatief duur voor kleinere bedrijven. Terwijl investeringen goed zijn voor de maatschappij.

Voor de startersaftrek valt volgens een vergelijkebare redenering ook iets te zeggen. Zzp'ers lopen (zeker de eerste periode) relatief veel inkomensrisico, hoewel dat voor zzp'ers minder sterk geldt dan voor grotere starters. Bovendien zijn er opstartkosten, bijvoorbeeld vanwege een nog niet direct volle opdrachtenportefeuille. De aftrekpost vergroot de kans dat de onderneming de eerste jaren doorkomt.

De belangrijkste vraag is echter of de zelfstandigenaftrek en de MKB-winstvrijstelling nog relevant zijn. Zo ooit duidelijk wat hier precies het doel van was, is dat in ieder geval veranderd. Deels betreft het inkomenspolitiek (vaak met specifieke achtergrond in het verleden). Hoe omgegaan wordt met de zelfstandigenaftrek is dan ook deels een politieke keuze.
Deels gaat het in praktische zin eigenlijk om een verdelingsvraagstuk; postbezorging is bijvoorbeeld relatief goedkoop omdat we als maatschappij via de verlaging van zijn of haar belastingdruk de postbezorger meebetalen. Soms houdt de zelfstandigenaftrek goedkope arbeid in Nederland, maar in hoeverre is dat een richting die we in willen gaan?

Onze voorkeur zou uitgaan naar het stimuleren van de dynamiek. Afgezien van investeringen, ontstaat na enkele jaren een stabiele situatie in een onderneming. Een zzp'er zou dan zo aantrekkelijk voor de arbeidsmarkt moeten zijn dat hij/zij ook zonder ondersteuning een onderneming kan voeren. Toegang tot scholingsfondsen en verlaging van administratieve lasten zou een passend 'flankerend' beleid zijn.

De meewerkaftrek is achterhaald. Het past niet in de tijdgeest dat de ondernemer beloond wordt voor het meewerken van zijn/haar partner. Naar ons idee zijn er betere mogelijkheden om gezamenlijk ondernemerschap (man-vrouwfirma) of het leveren van arbeid (dienstbetrekking) te waarderen.

---

[10] Deels gebaseerd op (Vroonhof, Verhoeven, & Folkeringa, 2005). Daarin bleek weinig te zeggen over de willekeurige afschrijving.

Er is veel te zeggen voor een herijking. Uiteindelijk draait het om de vragen:

- Welk gedrag willen we stimuleren met de faciliteiten?
- Bij welke groep (potentiële) ondernemers en/of ondernemingen?
- En wat is of zijn dan de meest effectieve instrumenten?

De statusdiscussie

Discussies rond de status van zzp'ers (ondernemer-werknemer) spelen in veel landen (Leighton, 2014). Voor zover ons bekend, is het nergens gelukt om dit probleem op een voor Nederland bruikbare wijze op te lossen. Landen waar dit niet echt een issue is, kennen veelal zeer beperkte verschillen (in termen van premies/uitkeringen en belastingaftrek) tussen werknemers en zzp'ers (de Muijnck, 2003).

Middels de Bijstand en de AOW beschikken ook zelfstandigen in principe over een minimum niveau van sociale bescherming. Het privaatrecht/ondernemingsrecht voorziet hen (eigenlijk: hun bedrijf) van zowel bescherming tegen als verplichtingen aan opdrachtgevers.

In algemene zin zou het gelijktrekken van sociale zekerheid zeker voordelen hebben, bijvoorbeeld bij het tegengaan van schijnzelfstandigheid. Ook blijft het de vraag in welke mate zelfstandigen in staat zijn om een objectieve afweging van kosten en risico's te maken vwb particuliere alternatieven. En daarmee in sommige situaties over de vraag of zij een echt levensvatbare onderneming voeren. Onderzoek laat overigens zien dat er een verband bestaat het socialezekerheidsniveau en het percentage ondernemers (Brouwer, Hessels, van Stel, & Wennekers, 2005; Hessels, van Stel, Brouwer, & Wennekers, 2007).

Er is ook wat voor te zeggen om ook werkloosheid mee te nemen. Dat komt concreet neer op een Deens model met zeer beperkte verschillen tussen werknemers en zelfstandigen, met relatief weinig ontslagbescherming en een soort basisinkomen.

Voor wat betreft arbeidsongeschiktheid kan verwezen worden naar de WAZ en de evaluaties daarvan. Dat een groot aantal zelfstandigen (en dga's) liever geen WAZ had, was duidelijk. In welke mate er ook een groot aantal was dat liever wel de WAZ had, is onduidelijk.

Bronnenlijst

Als bronnen zijn allereerst alle rapporten en overige publicaties op basis van het zzp-panel relevant. Het eerste verscheen in 2009 – binnenkort verschijnt een rapport over de eerste meting in 2014. Diverse gegevens en definities zijn overgenomen van het CBS (Statline, EBB).

Verder is gebruik gemaakt van:

Aerts, M. (2007). *De zelfstandige in het sociale recht.* Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Bögenhold, D., & Fachinger, U. (2009). Entrepreneurship, Innovation and Spatial Disparities: Division and Changes of Self-employment and Firms. *Working paper nr. 3*. Vechta: Centre for Research on Aging and Society.

Bosch, N., & Van Vuuren, D. (2010). De heterogeniteit van zzp'ers. *Economisch Statistische Berichten, 95*(4597), 682-684.

Brouwer, P., Hessels, J., van Stel, A., & Wennekers, S. (2005). *Social security entitlements and early-stage entrepreneurial activity.* Zoetermeer: Panteia.

Burke, A. (2011). The entrepreneurial role of freelancers: theory with evidence from the contrsuction industry. *International Review of Entrepreneurship, 9*(3), 1-28.

de Muijnck, J. V. (2003). *Second career. Self-employment and becoming an entrepreneur as a second career for dependent employees.* Zoetermeer: EIM.

Dekker, F., & Stavenuiter, M. (2013). De groei van het zzp-schap. In F. Dekker (Red.), *En toen waren er zzp'ers* (pp. 13-36). Den Haag: Boom Lemma.

Dekker, R., Kösters, L., & De Vries, R. (2013). Starten, doorgaan en stoppen: zzp-dynamiek in beeld. In F. Dekker (Red.), *En toen waren er zzp'ers* (pp. 57-70). Den Haag: Boom Lemma.

Hessels, J., van Stel, A. J., Brouwer, P., & Wennekers, S. (2007). Social security arrangements and early-stage entrepreneurial activity. *Comparative Labor Law & Policy Journal*, 743-774.

Kösters, L. (2012, June 25). *Helft zelfstandigen biedt als zelfstandige zonder personeel diensten aan.* Opgehaald van www.cbs.nl: http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=80150NED

Leighton, P. (2014). The rise of Europe’s independent professionals: but why the reluctance to embrace them? *Business Law Review, 35*(3), 84–92.

Leighton, P., & Brown, D. (2013). *Future working: The rise of Europe's independent professionals (iPROS).* London: EFIP/PCG.

OECD. (1992). *OECD Employment Outlook July 1992.* Paris: OECD.

Ruis, A., & Vroonhof, P. (2014). *Succesvol Zelfstandig.* Amsterdam: UWV.

Vroonhof, P., Tissing, H., Swaters, M., Bruins, A., & Davelaar, E. (2008). *Zelfstandigen zonder personeel.* Zoetermeer: EIM en Bureau Bartels.

Vroonhof, P., Verhoeven, W., & Folkeringa, M. (2005). *Ondernemen makkelijker en leuker? Evaluatie zelfstandigenaftrek en enkele andere fiscale instrumenten gericht op ondernemerschap.* Zoetermeer: EIM.

Wennekers, S., Meijaard, J., Vroonhof, P., & Bosma, N. (2005). *Maatschappelijke urgentie van ondernemerschap.* Den Haag: Stichting Maatschappij en Onderneming.

Winnubst, M., de Ruig, L., Vroonhof, P., van den Berg, L., & Bouwens, W. (2014). *Naar een duurzaam bedrijfsmodel; Een beeld van (de mogelijkheden voor) zzp’ers die thuiszorg in natura leveren.* Zoetermeer: Panteia & VU.